

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE’DE NÜFUSU ARTIRMAYA YÖNELİK UYGULAMALAR

Nuray ÖZDEMİR TİRYAKİ*

Özet

Cumhuriyetin ilanından sonra devletin öncelikli işlerinden biri savaş yıllarında azalan nüfusun hızlı bir şekilde artmasını sağlayacak nüfus politikası izlemek olmuştur. Nüfusu artırmaya yönelik ilk uygulama her erkek vatandaştan eşit oranda para ya da yol yapımında bedenen çalışma şeklinde alınan yol vergisinde 1925 yılında altı çocuğu olanlara muafiyet tanınmasıdır. Vergiden tek kurtuluş yolu haline gelen uygulamanın başarılı sonuç vermesi üzerine 1929 yılında çocuk sayısı beşe indirilmiştir. Beşinci çocukların nüfus kaydı işlemleri günü gününe yaptırılırken aile arasında da yol çocuğu olarak geçmiştir. Nüfusu arttırmak için sağlık alanında da önlemler alınmıştır. 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun kabulü ile ulusal sağlık sorunları çözülerek çocuk ölümlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Nüfus artışı özendirme için altı veya üzeri çocuğu olan kadınlara isteğe bağlı olarak nakdi mükafat ya da madalya verilmesi benimsenmiştir. Nüfus artırma girişimlerinden biri de 1929, 1932, 1940 ve 1944 yıllarında bekarlık vergisi için TBMM’ye sunulan teklifler olmuştur. Çok çocuklu fakir ailelere yardım amacıyla alınacak bu vergi ile bekarları evlenmeye teşvik etmek amaçlanmıştır. Meclis’te kabul görmese de dolaylı da olsa 1944 yılında Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan düzenlemeyle bekarlık zammı adıyla yasalaşmıştır. Türkiye’de 1960’lı yıllara kadar nüfus politikası, nüfusu artırma ekseninde şekillenmiştir. Bu süreçte kol gücünden makineye geçişin sağlanması, kentleşme ve sanayileşmeyle Türkiye’nin izlediği nüfus politikasında da değişim yaşanmıştır. Aile planlamasına gidilerek nüfus artışı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus politikaları çerçevesinde nüfusu artırmaya yönelik uygulamalar ele alınmıştır. Nüfusu artırmaya yönelik uygulamaların demografik yapıya ve sosyo-ekonomik hayata etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmada kaynak olarak, arşiv belgelerine, süreli yayınlara ve tetkik eserlere başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Yol Vergisi, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Aile Madalyası.

---

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ozdemir_n@ibu.edu.tr.

PRACTICES TO INCREASE POPULATION IN TURKEY IN THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC

Abstract

After the proclamation of the Republic, one of the priorities of the state was to pursue a population policy that would ensure a rapid increase in the population that had decreased during the war years. The first practice to increase the population was to exempt those with six children from the road tax, which was levied on every male citizen in equal proportions in cash or by physical labor in road construction, in 1925. As this practice, which had become the only way out of the tax, yielded successful results, the number of children was reduced to five in 1929. The fifth child was registered in the population register on a daily basis and was referred to as the "road child" among the family. Measures were also taken in the field of health to increase the population. With the adoption of the 1930 Law on Public Health and Hygiene, national health problems were solved and child mortality was prevented. In order to encourage population growth, women with six or more children were optionally given cash rewards or medals. One of the attempts to increase population was the proposals submitted to the Grand National Assembly of Turkey in 1929, 1932, 1940 and 1944 for a bachelor tax. This tax was intended to help poor families with many children and to encourage singles to marry. Although it was not accepted by the Parliament, it was enacted, albeit indirectly, in 1944 with an amendment to the Income Tax Law under the name of bachelor's surcharge. Until the 1960s, population policy in Turkey was shaped on the axis of increasing the population. In this process, the transition from manual labor to mechanization, urbanization and industrialization led to a change in Turkey's population policy. Population growth was tried to be controlled through family planning.

This study examines the practices aimed at increasing the population within the framework of population policies in the early years of the Republic. The effects of the practices aimed at increasing the population on demographic structure and socio-economic life are archival documents, periodicals and research works were used as sources.

Keywords: Population, Road Tax, General Hygiene Law, Family Medal.

GİRİŞ

Tarih boyunca askerî, iktisadi ve siyasi açıdan güç kaynağı olarak görülen nüfus yoğunluğu devletlerin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Her dönemde nüfus artışını sağlama aracı olarak evliliklere önem verilmiştir. Gerek Eski Yunanistan'da gerekse Roma'da arka arkaya yaşanan savaşların neden olduğu insan kayıpları karşısında genç erkek nüfusa duyulan ihtiyaçla evlenme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca çok çocuklu ailelere çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştır. İstikrarlı nüfus politikalarını savunan Platon ve Aristo gibi filozoflar dahi devletin askerî açıdan güçlü sayılabilmesi için nüfus yoğunluğunun elzem olduğunu savunmuşlardır. Nüfus yoğunluğunun devletler için siyasal bir güç ve üstünlük unsuru olduğu görüşü tarih boyunca kabul görmüştür. Avrupa'da başta İngiltere olmak üzere pek çok ülke nüfusu artırmaya yönelik politikalar izleyerek güçlü devlet imajı yaratmak istemiştir. 19. yüzyılın başında İngiltere'nin nüfusu 9.2 milyondan yüzyılın sonunda 36.1 milyona yükselmiştir. Almanya'nın ise 24 milyondan 64 milyona çıkmıştır.¹

Güçlü devletler için nüfusun miktarını ve özelliklerini de tam olarak bilmek 19. yüzyıl ortalarından itibaren stratejik önem taşımış ve demografi bilimi gelişme göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde kuruluş devrinden itibaren tahrir adı verilen sayımlar yapılmışsa da bunlar daha çok vergi hanesi, asker ve arazi sayımları olmuştur. Tanzimat dönemiyle birlikte her alanda olduğu gibi nüfus konusunda da yeni adımlar atılmış modern anlamda ilk nüfus sayımı yapılmıştır.² II. Mahmut döneminde yapılan 1830'da başlayıp 1831'de tamamlanan nüfus sayımıyla sadece erkekler sayılmış devletin toplam nüfusu tespit edilememiştir. Bu sayımla elde edilen sonuçların değerlendirilmesi için Ceride Nezareti kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu genelinde nüfus teşkilatı oluşturularak doğum-ölüm gibi nüfus hareketlerinin sistemli bir biçimde kayıtlarının tutulması amaçlanmıştır. Nüfus artışıyla devletin daha da güçleneceği özellikle askeri, sanayi, ticari vb. alanlarda güçlü bir devlet yaratılmak hedeflenmiştir. Nüfus artırmaya yönelik politikalar üretilmiş evlilikler desteklenmiştir.³ Çocuk düşürme yasağı

---

¹ Kayıhan Özoğuz, "Nüfus Hacmi ve Artışı Üzerine Çağlar Boyu Süregelen Tartışmalara Toplu Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C 32, S 1-4, 1972, s.45-46; Yaşar Semiz, "1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 27, Bahar 2010, s. 427-428.

² İbrahim Serbestoğlu, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Artırma Çabasında Müfettişlerin Rolü", *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 17, S 31, Haziran 2014, s.256-259.

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İlk Nüfus Sayımı 1831*, DİE Yayınları, Ankara 2010, s.7-10; Serbestoğlu, agm., s.31.

getirilmiş ve çoklu doğumlar (ikiz, üçüz) “tev’em maaşıyla” ödüllendirilmiştir.⁴

Devletin nüfus artışına destek vermesine karşın evliliklerde talep edilen başlık parası, çeyiz veya harcamalar evlilikleri olumsuz etkilemiştir. Ayrıca kolera, veba, tifüs gibi salgın hastalıklar ve savaşlar nüfus artışının önündeki en büyük engel olmuştur. Kırım Savaşı sonrasında Kafkaslardan Osmanlı topraklarına yaşanan göçlerle Osmanlı nüfusunda bir miktar artış yaşanmıştır.⁵ 1831 nüfus sayımında Anadolu’nun nüfusu ortalama 7.5 milyonen 1844’te 10.5 milyona yükselmiştir.⁶

Osmanlı Devleti’nin nüfusu Sultan Abdülaziz’in tahta çıktığı 1861 yılında yaklaşık 30 milyondur. Sultan Abdülaziz döneminde eyaletlere müfettiş gönderilerek evlilikleri artırmaya yönelik çalışma yapmaları istenmiştir. Anadolu ve Rumeli’ye görevlendirilen Ahmed Vefik Efendi, Ahmed Cevdet Paşa gibi müfettişlerden nüfusun artırılması için evliliklerin kolaylaştırılmasına yönelik faaliyette bulunmaları talep edilmiştir. Bazı bölgelerde yüksek miktarlarda çeyiz ve başlık parası istendiğinden evlilikler ertelenmiş bu durum ticaret, tarım ve sanayinin gelişmesinde ihtiyaç duyulan erkek nüfusun azalmasına yol açmıştır. Merkezden görevlendirilen müfettişler 1863-1864 yıllarında yaptıkları teftişlerde evlilik masraflarını sınırlandırarak binlerce kişinin evlenmesini sağlamışlardır.⁷ Bir taraftan ülke nüfusunu artırmaya yönelik bazı uygulamalar yapılırken diğer taraftan da Tanzimat döneminde nüfus işlerini düzenlemeye yönelik idari düzenlemeler yapılmıştır. Doğum, ölüm, evlenme, boşanma, göç gibi nüfus hareketlerini takip etmek üzere ülke geneline yayılan bir nüfus teşkilatı oluşturulmaya çalışılmıştır. 1914 yılında Sicil-i Nüfus Kanunu ile ülke nüfusunu kayıt altına almak ve genel bir nüfus sayımı yapmak üzere bir girişimde bulunulmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine çalışmalar yarım kalmıştır.⁸

Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında üst üste yaşanan savaşlar nüfusun her geçen gün azalmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türk Devleti’nin öncelikli işlerinden biri savaş yıllarında azalan ülke

⁴ Güven Dinç-Fatma Şimşek-Haldun Eroğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tév’em Maaşı”, *UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 6, 2009/1, s.79-80.

⁵ Serbestoğlu, agm., s.262-263.

⁶ Semiz, agm., s.428.

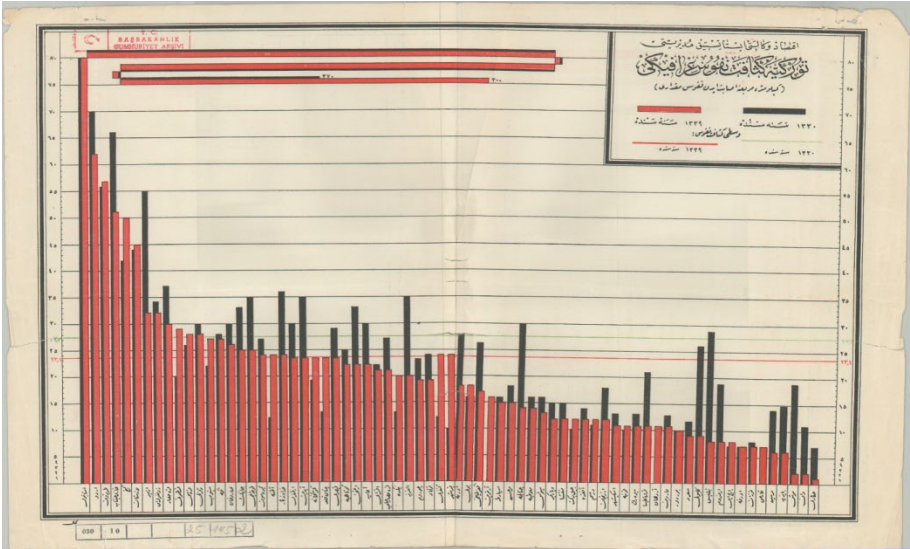
⁷ Serbestoğlu, agm., s.262-263.

⁸ Fevzi, Çakmak, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19 (2009/Bahar-Güz), s.90.

nüfusunun hızlı bir şekilde artmasını sağlayacak önemleri içeren bir nüfus politikası izlemek olmuştur. Bu çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de nüfusu artırmaya yönelik uygulamalar incelenmiştir.

1.Osmanlıdan Cumhuriyete Devralınan Nüfusun Durumu

Yeni Türk Devleti Anadolu ve Doğu Trakya’yı kapsayan bir coğrafyada kurulmuş olup I. Dünya Savaşı öncesinde bu topraklardaki nüfus yaklaşık 10 milyon civarındadır. Önce I. Dünya Savaşı yıllarında pek çok cephede aynı anda savaşılmış ve özellikle Çanakkale Cephesi’nde genç nüfus kaybedilmiştir. Doğu bölgelerinde yaşanan Ermeni isyanları sonucunda Van, Bitlis, Muş, Erzurum, Erzincan gibi şehirlerde insan kaybı çok olup bu bölgelerden yaşanan göçler nedeniyle demografik yapı bozulmuştur. I. Dünya Savaşı’nın ardından bir de Millî Mücadele başlamış Güney ve Batı Cephelerinde yaşanan savaşlar üzerine çok insan kaybı verilmiştir. Yunan, İngiliz, Fransız işgaline uğrayan bölgelerden işgallerin olmadığı yerlere göçler yaşanmıştır. Antep, Maraş, Mersin, Adana, Uşak, Manisa, İzmir, Tekirdağ gibi şehirlerin nüfusları 1923 yılına gelindiğinde 1914 yılı verilerine oranla oldukça düşük kalmıştır. İşgale uğramayan Kırşehir, Çankırı, Kastamonu, Bolu gibi şehirlerin nüfusları ise bir miktar artış göstermiştir.⁹

⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),30-10-0-0/25-145-2/21/10.12.1923.

Ek 1: Türkiye'nin 1914-1923 yıllarına ait nüfus yoğunluğunu gösterir grafik. (BCA, 30-10-0-0/25-145-2/21/10.12.1923.

Savaşların gölgesinde sayım yapılamadığından Cumhuriyet'in Osmanlı'dan ne kadar nüfus devraldığına dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Millî Mücadele sonrası ülke nüfusunu belirlemede 1923 seçimleri için yapılan seçmen listeleri tahmini bir fikir verebilmektedir. Bu listelerde seçme hakkına sahip erkek nüfus kayıtlı olup toplam 5.473.891 kişidir. Bu rakamdan hareketle en iyi tahminle ülke nüfusu 11-12 milyon civarındadır. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Savaşlar, salgın hastalıklar ve göçler nedeniyle genç nüfusun oranı toplam nüfusun içinde azdır.¹⁰ Nüfusun azlığı toprak genişliğine oranla askeri, iktisadi siyasi ve sosyal yönlerden negatif bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal planlamalarda istenilen hedefe erişebilmek için nüfusu arttırmaya yönelik tedbirlerin alınması zorunluluğuyla karşılaşılmıştır.¹¹

Millî Mücadele'nin hemen sonrasında daha Cumhuriyet ilan edilmeden nüfus konusu TBMM'nin öncelikli işleri arasına alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde modern bir devlet kurma yolunda eğitimden sağlığa, ekonomiden ulaşıma, tarımdan ticarete pek çok alanda faaliyetlerin yürütülebilmesi için öncelikle ülkenin temel kaynağı olan nüfusun miktarı ve özelliklerinin bilinmesi şart olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa 1923 yılı başlarında gerek gazetecilerle yaptığı beyanatlarda gerekse TBMM'de yaptığı konuşmalarda nüfus meselesinin önemine değinmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923 tarihinde TBMM'nin dördüncü toplanma yılımı açarken nüfus konusunda yapılacaklara dair şu açıklamada bulunmuştur:

“Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesail-i hayatiyesindendir. İdari, askeri, mali ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktar-ı sahihini (tüm miktarını) bilmek ne kadar elzem ise her sene yapılacak ihさいyat (sayım) ile nüfusun tezayüt (artma) veya tenaküs (azalma) miktarı anlaşılmadan esbab-ı tezayüdün (artış sebepleri) idamesi ve esbab-ı tenakusun (düşüş sebepleri) izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olamayacağı derkârdır. Binaenaleyh

---

¹⁰ Tevfik Çavdar, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1552. ss.1552-1562

¹¹ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII / 23 (Mart 1992), s.410.

yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek acil ve mübrem(zaruri) bir lüzum muhakkaktır.”

Mustafa Kemal Paşa, bundan sonra nüfus meselesinin öncelikli işler arasına alınacağını belirterek en kısa zamanda genel bir nüfus sayımı yapılması için çalışmalarına başlanacağını da açıklamıştır.¹² Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin ikinci dönem birinci toplanma yılını açış konuşmasında da nüfus artırmaya yönelik kararlığı dile getiren şunları söylemiştir: ¹³

“Nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi (artması) gayesini ehemmiyetle nazarı dikkate vazederim. Sıhhat-i umumiye için esaslı olarak derpiş edilen tedabir aleddevam ikmal ve tevsi olunmalıdır. Feyyaz ve velut olan Türk milleti mütemedi ve fenni takayyüdat-ı sıhhiyeye mazhar olunca Türk vatanını dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.”

Yeni Türk devletinin 1923 sonrasında nüfusu artırmaya yönelik giriştiği çaba dünyadan da kopuk değildir. Özellikle Avrupa ülkeleri I. Dünya Savaşı'nın nüfusun azalmasına yol açan etkilerinden kurtulmak ve nüfus artışını sağlamak için hızlı nüfus artışı politikaları izlemeye başlamışlardır.¹⁴ Türkiye'de de 1925 yılından itibaren çeşitli uygulamalarla nüfus artışı teşvik edilerek nüfus artış oranı hızlandırılmak istenmiştir. Nüfusun durumunu ve özelliklerini tespit etmek üzere nüfus sayımı yapılması için çalışmalara başlanmıştır. Öncelikle demografi alanında bilimsel çalışmalar yaparak istatistiki veri toplamak üzere 1926'da Ankara'da İstatistik Umum Müdürlüğü¹⁵ kurulmuştur. Bu konuda batılı ülkelerde uygulanan araştırma ve istatistik bilgisini Türkiye'ye aktarmada yabancı uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. İstatistik alanında dünyaca kabul gören Belçikalı bilim adamı Camille Jaquart İstatistik Umum Müdürlüğü'nün yönetimine getirilmiştir.¹⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü ülkenin ihtiyaç duyduğu nüfus, eğitim, sağlık, tarım gibi pek çok alanda sayısal verileri toplayan bir kurum olarak çalışmıştır.

---

¹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C 1, ATAM Yayınları, Ankara 1997, s.305.

¹³ Age., s.346.

¹⁴ Fevzi Çakmak, Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007, s.35.

¹⁵ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1945'te İstatistik Genel Müdürlüğü adını almış 1962 yılında Araştırma Enstitüsü olarak görev yapacak Devlet İstatistik Enstitüsü'ne (DİE) dönüştürülmüştür. 2005 yılında ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) adıyla yeniden yapılandırılmıştır.

¹⁶ Çakmak, agm., s.2009.

Cumhuriyet döneminin ilk nüfusu sayımı Türkiye genelinde 28 Ekim 1928 günü yapılmıştır. Sayım günü sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş dönemin basını da halka sayımın önemini anlatan yayınlar yapmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sayım olan 1927 nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 13.648.270 kişi olarak tespit edilmiştir. Nüfusun %16,3'ü kentlerde, %83,7'si kırsal kesimde yaşamaktadır. Okuma yazma oranı erkeklerde %17,42, kadınlarda %4,63 olup ortama %10,58 civarındadır.¹⁷ İkinci nüfus sayımı ise 1935 yılında yapılmıştır. Türkiye nüfusu 16.156.018 olarak belirlenirken kilometrekareye düşen kişi sayısı 21 olarak belirlenmiştir. Bundan sonra her beş yılda bir düzenli olarak genel nüfus sayımların yapılmasına büyük önem verilmiştir¹⁸ Nüfusu artırmaya yönelik uygulanan politikalarla Türkiye'de nüfusta günden güne artış yaşanmıştır. Nitekim Cumhuriyetin Onuncu yılı için bestelenen Onuncu Yıl Marşı'nda "*on yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan*" dizelerine de yer verilerek Türkiye'de yaşanan nüfus artışı ile duyulan gurur dile getirilmiştir.

2.Nüfusu Artırmaya Yönelik İlk Uygulama: Yol Vergisinden Muafiyet

Nüfusu artırmaya yönelik ilk uygulama yol vergisinde yapılan düzenleme olmuştur. Tanzimat döneminde uygulanmaya başlayan ve bazı değişikliklerle Cumhuriyet döneminde de alınan yol vergisi para ya da yol inşasında bedenen çalışma biçiminde gelir seviyesine bakılmaksızın 18-65 yaş arası her erkekten eşit miktarda alınmıştır. Savaşların yol açtığı ekonomik güçlüklerle boğuşan Anadolu halkı yol vergisini ödemekte zorlanmıştır. Halk "baş vergisi" olarak görülen bu verginin Cumhuriyet döneminde de devamından sürekli şikâyet etmiştir. Ancak 1925'te aşar vergisini kaldıran yöneticiler bütçenin açık vermesi ve demiryolu yapımına öncelik tanınmasından dolayı vergiyi kaldırmaya yanaşmamışlardır. Halk vergisini ödemek için ya yol yapımında bedenen çalışmış ya da elinde avcundakini satıp para olarak ödemek zorunda kalmıştır. Vergisini ödemeyen mükelleflere haciz, hapis gibi cezaların verilmesi sosyal yaşamda derin izler bırakmış sürekli şikâyet konusu olmuştur.¹⁹

---

¹⁷ 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Türkiye Nüfusu, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928.

¹⁸ Çavdar, agm., s.1983.

¹⁹ Nuray Özdemir, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C 32, 2013, s.215-217.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e halkın en çok şikâyet ettiği vergi olan yol vergisinde 19 Ocak 1925 tarihli Yol Mükellefiyeti Kanunu ile mükellefler lehine bir muafiyet getirilmiştir. Altı ve üzeri çocuğa sahip olanlar vergiden muaf tutulmuşlardır.²⁰ Kısa sürede altı çocuk uygulaması ekonomik güçlüklerle boğuşan kırsal kesim için vergiden tek kurtuluş haline gelmiştir. Hatta yol yapımında çalışan baba altıncı çocuğunun doğduğunu belgelendiğinde derhal vergi yükümlülüğünden kurtulup işi terk edebilmiştir. Yol vergisinden kurtardığı için son doğan çocuğun aileye bereket getirdiğine inanılmıştır.

Uygulamanın başarılı sonuç vermesi üzerine 10 Haziran 1929 tarihli Şose ve Köprüler Kanunu ile muafiyet mükellefler lehine iyice genişletilerek çocuk sayısı beşe indirilmiştir.²¹ Bu düzenleme bekar erkeklerin hızlı bir şekilde evlenmesini teşvik edici olmuştur. Yol vergisinden tek kurtuluş yolu olarak görüldüğünden Anadolu'da beş ve üzeri çocuk sahibi ailelerin sayısında artış yaşanmıştır. Hatta bazı aileler çocuk sayısı azalmasın diye ölen çocuklarını nüfus dairelerine bildirmekten dahi kaçınmışlardır. Muafiyet haklarını devam ettirmek için ya çocuklarının vefatını gizlemişler ya da doğacak yeni çocuklarını hemen ölen çocuğun yerine geçirilmiştir. Beşinci çocukların doğumu dört gözle beklenirken nüfusa kaydı da günü gününe yaptırılmıştır. Çoğunlukla aile içinde “yol çocuğu” olarak anılmıştır.²²

Ailelerin vergiden kurtuluş için tek şansı olan beş çocuk sahibi olmak istemeleri dönemi anlatan roman ve öykülere de konu olmuştur. Örneğin Emir Kalkan “Ha Bu Diyar” adlı öykü kitabında kırsal kesimde yaşayan ve dört çocuğu olan Ali Paşa'nın beşinci çocuk isteğiyle karısı Güllü ile yaşadığı çatışmayı anlatmaktadır. Yol vergisi için uzak şehirlerde sıcağın altında çalışmaktan kurtulmak isteyen Ali Paşa, vergiden muafiyet için beş çocuğu olmamasının suçunu eşinde arar. Her yıl temmuz ayında vergi tahsildarları gelmeden önce aile büyük bir gerilim ve korku yaşamaktadır. Köy meydanına toplanan jandarmalarla tahsildarların ellerinde sarı vergi kağıtları ile muhtarın rehberliğinde yol parası toplamaları tasvir edildikten sonra parası olanların verip kurtulduğu ya da beş çocuğu olanların zaten vergiden muaf olduğu anlatılmaktadır. Köylülerin parası olmadığı için vergiden kurtulmanın en kestirme yolunun beş çocuğa sahip olmak olduğu

---

²⁰ Yol Mükellefiyeti Kanunu”, **Resmi Ceride**, 23 Şubat 1925, s.7-9.

²¹ “Şose ve Köprüler Kanunu”, **Resmî Gazete**, 12 Haziran 1929, s.7523-7528.

²² Özdemir, agm., s.222.

yoksa “jandarmanın önünde, güneşin altında Maraş mı olur, Antep mi, Sivas mı olur, Şarkışla mı Allah bilir nerede çalışmak zorunluğu Ali Paşa’nın” için daralmaktadır. Yaklaşık bir ay vergi ödemek için kazma kürek dağ başlarında toprak kazarak, kaya parçalayarak amelelik yaparak yine vergiyi ödeyecektir. Ve Ali Paşa bedenen çalışarak ödediği yol parasının öcünü çocuk sayısını beşe çıkartmadığını düşündüğü eşi Güllü’den alır. Nihayetinde ailenin beşinci çocuğu doğar ve babanın yol vergisinden muaf olmasıyla öykü mutlu sonla biter.²³

Türkiye’de 1945 sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte yol vergisine ilişkin tepkiler Demokrat Parti’nin desteğiyle daha da artmıştır. Demokrat Parti seçim propagandasında halkın ödeme güçlüğü yaşayıp sürekli şikâyet ettiği yol vergisini kaldırma vaadinde bulunarak oy istemiştir. Demokrat Parti’nin 1950’de seçimlerini kazanmasında yol vergisini kaldırma sözü önemli etkenlerden biri olmuştur. Demokrat Parti Hükümeti iktidara geldikten sonra hemen vergiyi kaldıramasa da nihayetinde 1952 yılında yol vergisine son verilmiştir.²⁴

3. Türk Ceza Kanunu ve Nüfusu Artışını Desteklemeye Yönelik Yasaklar

Cumhuriyetin ilanıyla Türkiye’de laik devlet sistemini kurmak için bazı çalışmalar yapılırken dini nitelik taşıyan Osmanlı Ceza Kanunu yerine yeni bir kanun yapılması zorunluğu duyulmuştur. Avrupalı ülkelerinin ceza kanunları tetkik edilerek Türkiye’ye uygulanacak bir ceza kanunu için çalışmalar yapılmıştır. Türkiye koşullarına en uygun kanun olarak 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu tespit edilmiştir.²⁵ İtalyan Ceza Kanunu’na dayanarak yeni bir ceza kanunu hazırlanmış ve TBMM’de 1 Mart 1926’da kabul edilmiştir.²⁶

Türk Ceza Kanunu’nun amacı kişinin temel hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini kurmak, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Türk Ceza Kanunu nüfusu arttırmaya yönelik politikada da önemli bir adım olmuştur. Kanunda “Kasten Çocuk Düşürme ve Düşürtmek Cürümleri” başlıklı bir bölümde 468-472

---

²³ Hüseyin Cihad Karaali, **Emir Kalkan Öykülerinde Hayatın Dışında Kalanlar**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017, s.105-107.

²⁴ Özdemir, agm., s.245.

²⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938) 3.Kitap (1.Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s.143.

²⁶ “Türk Ceza Kanunu”, **Düster**, 3.Tertip, Kanun No: 765, s. 519.

maddelerle cezai yaptırımlar belirtilmiştir. Örneğin 468. Madde'de “alet ve ilaç kullanarak veya başkası tarafından kullanılmasına razı olunarak çocuk düşüren kadının altı aydan üç seneye kadar hapis cezasına çarptırılacağı” ifade edilmiştir. Çocuk düşürtmeye dair 469. Madde ise şu şekildedir: “Bir kadının rızasıyla vasıta temin ederek çocuğunu düşürten kimse bir seneden üç seneye kadar hapse mahkûm olur. Eğer bu düşürtme neticesi veya düşürmek için kullanılan vasıttan kadın telef olursa ceza dört seneden yedi seneye kadar ve eğer kadının ölümü razı olduğu vasıttan daha tehlikeli bir vasıta kullanmaktan hasıl olmuşsa ceza beş seneden on seneye kadar ağır haptistir.”²⁷ Çocuk düşürme ve düşürtmeye getirilen ağır cezaların caydırıcı olacağı düşünülmüştür.

Çocuk düşürme ve düşürtmeye yönelik yayınlara da yasak getirilmiştir. Örneğin Sevimli Ay tarafından yayınlanan “Gebe Kalmamak için Ne Yapmalı” adlı kitap nüfusu artırma yönünde izlenen politikalara aykırı olmasından dolayı 13 Mart 1927 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile devlet tarafından toplatılmıştır.²⁸

Türk Ceza Kanunu'nun “Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri” başlığı, 1936 yılında kabul edilen yeni bir kanunla, “İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler” şeklinde değiştirilmiştir.²⁹ Her ne kadar yapılan sadece isim değişikliği olsa da kanunun yeniden gündeme gelmesi yönetici kadroların her geçen yıl nüfusu artırma politikasına daha çok önem verdiğinin göstergesi olmuştur.³⁰

4.Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Aile Madalyası

Cumhuriyetin ilk yıllarında yöneticilerin nüfusu arttırmak için başvurduğu yollardan biri de sağlık alanında alınan önlemler olmuştur. Bu konuda yapılan en önemli yasal düzenleme sağlık hizmetlerinin anayasası niteliğinde olan 1593 numaralı 24 Nisan 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun kabulüdür.³¹ Böylece sağlık hizmetlerine ait politikaların esasları belirlenmiştir. Ayrıca kanun halk sağlığını devlet güvencesine alması bakımından dikkate değerdir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çoğunlukla sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine dair yenilik getirdiği kadar çocuk ve gençliğin korunması ile sosyal güvenlik alanlarında da önemli düzenlemeler

²⁷ Çakmak, a.g.t., s.38-39.

²⁸ BCA, 30-18-1-1/23-16-1/86-83/13.03.1927.

²⁹ “İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler”, **Düster**, XVII, 3.Tertip, Kanun No: 3038, s.1347.

³⁰ Çakmak, a.g.t., s.35-39.

³¹ **Umumi Hıfzıssıhha Kanunu**, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1930, s.28.

getirmiştir. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı olarak 1931 yılında Ankara'da hizmete açılan Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi, Türkiye'deki yaygın hastalıklar ve bunların sebeplerini araştırıp mücadele edecek yöntemler hakkında incelemelerde bulunmak, aşılı ve serumlar üretmek amacıyla kurulan bir bilim merkezi olarak çalışmıştır.³²

Cumhuriyet döneminde sağlık alanında en fazla üzerinde durulan konulardan biri salgın hastalıklarla mücadele olmuştur. Verem, trahom, sıtma, frengi vb. bulaşıcı hastalıklar ilk sırada yer almış ve oldukça fazla kayıplara yol açmıştır. Bu hastalıklarla savaşmak için teşkilatlar oluşturulmuş ve sağlık hizmetlerini ülke geneline yaygınlaştırmak amaçlanmıştır. Salgın hastalıklarla mücadelede her türlü önlemin alınarak nüfusun azalmasının önüne geçmek için uzun vadeli politikalar izlenmiştir.

1930 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun "Çocukluk ve Gençlik Koruması" başlıklı kısmında nüfus artışını özendirme ve çocuk sayısını artırmaya yönelik şu maddeye yer verilmiştir:³³

"Madde 156- Bu kanunun neşrinden sonra berhayat çocuğu altı veya altıdan fazlaya baliğ olan kadınlara Devletçe mükâfatı nakdiye verilmesi için her sene Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti bütçesinde bir faslı mahsus açılır. Arzu edenlere nakdi mükâfat yerine ihdas edilecek bir madalya verilir. Bu kanunun neşri tarihinde berhayat altı veya daha ziyade çocuğu olan kadınlara dahi bu madalya verilir."

1930 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'yla nüfusu artışını sağlamak için altı veya üzeri çocuğu olan kadınlara devlet tarafından isteğe bağlı olarak nakdi mükafat ya da madalya verilmesi benimsenmiştir. Kanuna göre ikramiye ve madalya alması gereken altı ve daha fazla çocuklu ailelerin isim defterleri Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından vilayetlerden istenmiştir. İlk etapta Ankara'da 200'e yakın çok çocuklu aile tespit edilmiştir. Türkiye genelinde çok çocuklu ailelerin sayısının on beş binden fazla olduğu hesaplanmıştır.³⁴

Altı veya daha fazla çocuklu annelerden talebe göre fakir olmayanlara madalya, fakir annelere de nakdi mükâfat verilmesi kararlaştırılmıştır. Nakdi mükâfatların belediyeler tarafından ödenmesi düşünülmüş, fakat her

---

³² Yaşar Baytal, *Atatürk Döneminde Sosyal Yarım Faaliyetleri (1923-1938)*, ATAM Yayınları, Ankara 2012, s.43-48.

³³ *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*, s.28; "Umumi Hıfzıssıhha Kanunu", *Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1930, s.8903.

³⁴ "Çok Çocuklu Aileler İçin", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ocak 1931, s.4.

belediyenin mali durumu buna müsait olmadığından bu ödeneğin hükümet bütçesinden tahsis edilmesi benimsenmiştir. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti bu ödeneği tahsil ettikten sonra başvuru dilekçeleri her vilayetin idare heyetleri tarafından incelenecektir. İkramiye ve madalya verilecekler sınıflandırılacaktır.³⁵ Bu düzenleme paralelinde 1931 yılı bütçesine ödenek konulmuştur. Ancak bazı çok çocuklu aileler kanunun kendilerine verdiği bu haktan haberdar olmadığı için özellikle doğudaki şehirlerde mükâfat için ailelerin başvuruları çok sınırlı kalmıştır. Devlet kurumları tarafından bu işin takibi yoluna gidilmiştir.³⁶ Ocak ayı sonuna kadar on dokuz vilayetten Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne gönderilen bilgiye göre mükâfat veya madalya verilecek ailelerin toplamı 13.000 den fazladır. Buna göre yurt genelinde aile sayısının kırk beş bini bulacağı tahmin edilmiştir.³⁷ Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletince hazırlatılan madalyalar halktan büyük ilgi görmüştür. Madalyalar törenle dağıtılmış ve Anadolu'da kadınlar arasında madalya sahibi olmak bir ayrıcalık sembolü olmuştur. Aile madalyası ailenin en kıymetli ziyneti olarak özenle saklanarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır

Aile madalyası özel olarak tasarlanarak Darphane'de basımı yaptırılmıştır. Madalyanın bir tarafında kolları altında altı çocuğunu koruyan bir anne ve diğer tarafında içi boş bırakılmış defne dallarından bir çelenk vardır.

Ek 2: Aile Madalyası

³⁵ “Çok Çocuklu Aileler”, *Akşam*, 29 Aralık 1930, s.3.

³⁶ “Çok Çocuklu Aileler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ocak 1931, s.2.

³⁷ “Altıdan Fazla Çocuğu Olanlara Sıhhat Vekâleti Madalya Verecek”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak 1931, s.1.

Çok çocuklu ailelere nakdi mükafat ya da madalya şeklinde yapılan uygulama halktan büyük ilgi görünce yapılan bir düzenleme ile çocuk sayısı altıdan beşe düşürülmüştür. Böylece daha çok aile bu uygulamadan yararlanabilmiştir. 1931-1948 yılları arasında beş ve üzeri çocuğu olan ailelere devlet tarafından ödenen nakdi mükafat miktarı şu şekildedir:³⁸

Yıl	Aile Sayısı	Ödenen Miktar (Lira)
1931	37	1.850
1932	87	4.350
1933	137	6.850
1934	140	7.000
1935	268	13.400
1936	275	13.750
1937	989	49.450
1938	2.446	73.380
1939	2.368	71.040
1940	2.500	75.000
1941	2.500	75.000
1942	2.500	75.000
1943	2.500	75.000
1944	20.766	632.000
1945	12.047	361.415
1946	16.666	500.000
1947	8.333	250.000
1948	8.333	250.000
Toplam	132.897	4.025.485

Kadınlara aile madalyası verilerek toplumda çocuk sayısının artırılması ve aile bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Kanunun uygulandığı 1930-

³⁸ Semiz, agm., 468.

1948 yılları arasında 132.847 aileye toplamda 4.025.485 lira nakdi yardım yapılırken 3.623 aile ise madalya almayı tercih etmiştir.³⁹

1.Bekarlık Vergisi Tartışmaları

Nüfus artırma girişimlerinden biri de 18 Mart 1929 tarihinde Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey tarafından TBMM’ye verilen “*bekârlık vergisi*” alınmasına dair kanun önerisi olmuştur. Süleyman Sırrı Bey, 20-35 yaşları arasında olup bir devlet dairesinden maaş alan tüm bekâr kadınların, verdikleri verginin bir katı olarak bekârlık vergisi ödemelerini ve böylece sağlanacak gelirin de çok çocuklu ailelere ödenmesini teklif etmiştir. Öneri, TBMM genel kurulunda daha görüşmeye açılmadan özellikle basında geniş yankı uyandırmıştır. Akşam, Cumhuriyet, Vakit gibi gazeteler halkı aydınlatmak için anketler yaparak dönemin tanınmış bekar isimlerine bu konudaki görüşleri sorulmuştur.⁴⁰

Örneğin Vakit Gazetesi, vergiye dair halkın görüşü saptamak üzere Öğretmen Nakiye Hanım, Dr. Kadri Reşit Paşa, Ubeydullah Efendi, Reşat Nuri (Güntekin) Bey, Milletvekili Tevfik Bey, Nizamettin Nazif Bey gibi isimlere görüşlerini sormuştur. Bunlar arasından okuyuculardan en çok beğeni toplayanın seçilmesine dair bir müsabaka da düzenlemiştir. Böylece magazinsel bir hava da katarak vergiye dair halkın görüşlerini almıştır. Okuyucuların en çok Dr. Kadri Reşit Paşa’nın Bekarlık Vergisi’ne eleştirel bakan beyanatını beğenmiştir. Yarışmaya katılan okuyucular arasından kura ile belirlenen talihlilere çeşitli hediyeler verilmiştir.⁴¹

Çok çocuklu fakir ailelere yardım amacıyla alınacak bu vergi ile bekarları evlenmeye teşvik ve çok çocuklu ailelere destek sağlamak amaçlanmıştır. Meclis’te kabul görmese de bekarlık vergisi teklif 1932, 1940 ve 1944 yıllarında da yeniden gündeme gelmiştir.⁴² Bekarlık vergisi 1944 yılında dolaylı şekilde de olsa Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan düzenleme ile yasalaşmıştır. Kanunun 90. Maddesi ile bekarlık vergisi “bekarlık zammı” adıyla kabul edilmiştir. Kanuna göre tahsis edilecek gelir vergisine bekar vergi yükümlüleri için %5 zam yapılması benimsenmiştir. Devletin tespit ettiği koşullara göre dar gelirli olarak tespit edilecek bekarlar, 18 yaşından (eğitimine devam ediyorsa 25 yaşından) küçük erkekler, 25 yaşını

---

³⁹ agm., s.468.

⁴⁰ Semiz, agm., s.441.

⁴¹ “Bekarlık Vergisi Müsabakamızın Neticeleri”, **Vakit**, 17 Mayıs 1929, s.1.

⁴² **BCA**, 30-10-0/4-19-3/4/26.03.1932.

doldurmamış kızlar, maluller, dul ve yetim aylığı alanlar, çocuklu dullar ve evlenmesi yasal olarak yasak olanlar bu vergiden muaf tutulmuştur.⁴³

1923-1960 Dönemi Türkiye Nüfusu ve Nüfus Artış Oranları

Türkiye’de 1923-1960 yılları arasında izlenen nüfus politikası nüfusu artırma ekseninde şekillenmiştir. Nüfusu kayıt altına almak ve nüfus hareketlerini izleyebilmek için 1927 yılından itibaren düzenli olarak nüfus sayımları yapılmıştır. Dönemin yöneticileri nüfusu artırma ekseninde uygulanan politikaların başarısını sayım sonuçlarında görmeyi ümit ederek her nüfus sayımına ayrı önem vermiştir. Sayımı sonuçları yöneticiler ve halk tarafından heyecan ve merakla beklenen ulusal bir dava olmuştur. Hatta bazı gazeteler sayım sonuçları ile ilgili okuyucularının tahminini alarak yarışmalar dahi düzenlemiştir.⁴⁴ Nüfus artış oranı yükseldikçe millet olarak sevinilmiş azaldıkça üzüntü duyulmuştur.⁴⁵ 1927-1960 yılları arasında 7 kez nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımlara göre ülke nüfusu ve nüfus artış oranları şu şekildedir.⁴⁶

Sayım Yılı	Nüfus Miktarı	Yıllık Nüfus Artış Oranı (binde)
1927	13.648.270	-
1935	16.158.018	21
1940	17.820.950	19
1945	18.790.174	11
1950	20.947.188	22
1955	24.064.763	28
1960	27.754.820	29

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunda yaşanan artış doğum ve ölüm oranlarının ötesindedir. Bu dönemde Balkan ve Kafkaslardan yaşanan göçler, 1939 yılında Hatay’ın 400.000 civarındaki nüfusu ile Türkiye’ye katılması ve daha önce çeşitli nedenlerden dolayı nüfusa kayıt edilmemiş olan yaklaşık 400.000 saklı nüfusun kayıt altına alınmasının büyük katkısı olmuştur. Bu yıllarda nüfusu artırmaya yönelik uygulanan politikalar da düşünüldüğünde 1927-1940 yılları arasında doğum-ölüm oranlarına dayalı nüfus artışının beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunda ölüm

⁴³ “Bekarlık Zammı”, **Düster**, 3. Tertip, C 30, s. 1137; Semiz, agm., s.462-465.

⁴⁴ Çakmak, agm., s.105.

⁴⁵ Semiz, agm., s.464.

⁴⁶ Çavdar, agm., s.1554.

oranlarının yüksekliği, bulaşıcı hastalıklarla yoğun mücadele ve sağlık koşullarının istenilen düzeye çıkartılamamasının da etkisi vardır. Ayrıca I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında doğum oranının düşük olması 1940'larda doğurgan olacak kuşağın azalmasına yol açmıştır. II.Dünya Savaşı'nın da etkisiyle 1945 yılında nüfus artış oranı düşmüş ancak savaşın psikolojik etkilerinin kalkmasıyla savaş sonrasında nüfus artış oranı artmıştır.⁴⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu artırmaya yönelik uygulanan politikaların sonuçları ancak 1945 sonrasında etkisini göstermiştir. 1955 nüfus sayımı sonucuna göre 24.109.641 nüfusu ile Türkiye 33 Avrupa ülkesi arasında nüfus yoğunluğu bakımından sekizinci sırada yer almıştır. Buna göre nüfusun %28.5'i şehirlerde %71.5'i kırsalda yaşamaktadır. 1927'de nüfusun %24.2'si, 1935'te nüfusun %23.5'i, 1940'da nüfusun %24.4'ü, 1945'te nüfusun %24.9'u ve 1950'de nüfusun %25'i şehirlerde oturmaktadır. 1955 yılı sonuçlarına göre şehirlerde yaşayan nüfusta yaşanan artışta 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti döneminde yaşanan şehirleşme hareketi ve köyden kente göç etkili olmuştur. Yine bu dönemde 1950 sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç yaşanmıştır. 1950-1951 yılları arasında Bulgaristan'dan 148.791 göçmen gelmiştir. 1955 nüfus sayım sonuçlarına göre nüfus artış oranının yükselmesinde iktisadi imkânların artmasına ek olarak sağlık, sosyal ve kültürel şartlardaki gelişme doğanların yaşama şansını artırması etkili olmuştur. Antibiyotik kullanımının yaygınlaşması, Sıtma, verem gibi hastalıkların geçmişe oranla azalması, beslenme şekli, mesken şartları, giyim ve bakım imkanları çok genişlemiştir.⁴⁸ Demokrat Parti döneminde kentleşme, sanayileşme ve köyden kente göçle birlikte ülke nüfusunda büyük bir artış başlamıştır. İktisadi ve sosyal gelişme hızını istenilen düzeye çıkarabilmek, işsizlikle mücadele ve hızlı kentleşmenin yol açtığı sorunların aşılabilmesi için nüfus artış hızının düşürülmesi bir zorunluluk olarak görülmüştür. 1960 sonrasında Türkiye'nin izlediği nüfus politikasında da değişime yol açmıştır. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde nüfus artış hızı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 1965 yılında Nüfus Planlaması Hakkında Kanununun kabulü ile aile planlamasına gidilerek nüfus artış hızı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.⁴⁹

---

⁴⁷ Semiz, agm., 465.

⁴⁸ BCA, 30-1-0-0/ 95-597-7/F1/23.10.1955.

⁴⁹ Mesut Doğan, "Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış", **Marmara Coğrafya Dergisi**, S 23, Ocak 2011, s.299-300.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde Anadolu'da yeni ve modern bir devlet kurulurken en önemli kaynak "insan" olarak görülmüştür. Ulus-Devlet kimliğinin inşasında genç dinamik nüfusa sahip olmanın önemi görülmüş gerek ülke savunması gerekse ekonomik açıdan nüfus yoğunluğunun getireceği avantajların da etkisiyle yönetici kadro tarafından nüfus meselesi öncelikli işlerden biri olarak ele alınmıştır. Savaşlar, salgın hastalıklar ve göçlerle azalan ülke nüfusunu artırmak için çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Türkiye'de bu yıllarda nüfusun büyük bir bölümü köylerde yaşadığından nüfusu artırmaya yönelik uygulamalar daha çok kırsal kesime yönelik olmuştur.

Devlet nüfus politikasını yönlendirmede en etkin araç olarak vergi olgusunu kullanmıştır. Osmanlıdan Cumhuriyete halkın en çok çok şikâyet ettiği vergi olan yol vergisinden beş ve üzeri çocuğu olanların muaf tutulması ile nüfus artışını özendirecek etkili bir adım atılmıştır. Vergiden tek kurtuluş çaresi çok çocuk sahibi olmak olduğundan Anadolu'da beş çocuklu ailelerin sayısında hızla artış yaşanmıştır. Kadınlar için de çok çocuk sahibi olmak ayrıcalık haline getirilerek beş ve üzeri çocuğu olan kadınlara ya nakdi ödenek ya da aile madalyası verilmiştir. Madalya sahibi olmak kadınlar arasında statü göstergesi haline de gelmiş ve madalyalar ailenin en kıymetli ziyneti olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu artırmaya yönelik uygulamaların nüfus artışına olan etkisi verilerle net bir şekilde izlenemese de teşvik edici olduğu aşikardır. 1950'li yıllara kadar sağlık hizmetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılamaması ve yüksek ölüm oranları nedeniyle Cumhuriyetin ilk yıllarında istenilen düzeyde bir nüfus artışına ulaşamadığı söylenebilir. Ancak 1955 sonrasında sağlık hizmetlerinde yaşanan gelişmeler, rkentleşme ve sanayileşmeyle nüfus giderek artmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin izlediği nüfus politikasında değişime yol açmıştır. 1960'lardan sonra aile planlamasına gidilerek nüfus artış hızı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı **Cumhuriyet Arşivi** (BCA)

BCA -18-1-1/23-16-1/86-83/13.03.1927.

BCA, 30-10-0-0/4-19-3/4/26.03.1932.

BCA, 30-1-0-0/ 95-597-7/F1/23.10.1955.

2-Kitap ve Makaleler

“Altıdan Fazla Çocuğu Olanlara Sıhhat Vekâleti Madalya Verecek”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Ocak 1931, s.1.

Arı, Kemal, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VIII / 23 (Mart 1992), s.409-420.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, ATAM Yayınları, Ankara 1997.

Baytal, Yaşar, **Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)**, ATAM Yayınları, Ankara 2012.

“Bekarlık Vergisi Müsabakamızın Neticeleri”, **Vakit**, 17 Mayıs 1929, s.1.

“Bekarlık Zammı”, **Düştur**, 3. Tertip, C 30, s.1137.

Çakmak, Fevzi, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VIII/18-19 (2009/Bahar-Güz), s.89-115.

Çakmak, Fevzi, **Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2007.

Çavdar, Tevfik “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1552-1562.

“Çok Çocuklu Aileler”, **Akşam**, 29 Aralık 1930, s.3.

“Çok Çocuklu Aileler”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Ocak 1931, s.2.

“Çok Çocuklu Aileler İçin”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Ocak 1931, s.4.

Dinç, Güven- Şimşek, Fatma- Eroğlu, Haldun, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tev’em Maaşı”, **UÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:6, 2009/1, s.77-100.

Doğan, Mesut, “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S 23, Ocak 2011, s.293-307.

“İrkin Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler”, **Düstur**, XVII, 3.Tertip, Kanun No: 3038.

Karaali, Hüseyin Cihad, **Emir Kalkan Öykülerinde Hayatın Dışında Kalanlar**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.

Karal, Enver Ziya **Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İlk Nüfus Sayımı 1831**, DİE Yayınları, Ankara 2010.

Semiz, Yaşar, “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 27, Bahar 2010, s. 423-469.

Serbestoğlu, İbrahim, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Artırma Çabasında Müfettişlerin Rolü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 17, S 31, Haziran 2014, s.255-273.

Özdemir, Nuray, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 32, 2013, s.213-247.

Özoğuz, Kayıhan, “Nüfus Hacmi ve Artışı Üzerine Çağlar Boyu Süregelen Tartışmalara Toplu Bir Bakış”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C 32, S 1-4, 1972, s.43-65.

“Şose ve Köprüler Kanunu”, **Resmî Gazete**, 12 Haziran 1929.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938) 3.Kitap (1.Bölüm)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005.

Türk Ceza Kanunu”, **Düstur**, 3.Tertip, Kanun No: 765.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1930.

“Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, **Resmî Gazete**, 6 Mayıs 1930.

“Yol Mükellefiyeti Kanunu”, **Resmi Ceride**, 23 Şubat 1341.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Türkiye Nüfusu, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara 1928.